

СОЦІАЛЬНЕ ТА СПІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК НАПРЯМ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ

A В умовах VUCA-світу змінюються напрями розвитку освіти, врахування яких дозволить закладам освіти бути конкурентоздатними та підвищити якість своїх освітніх послуг. Одним із таких напрямів управління освітнім процесом є соціальне та спільне навчання.

Метою статті є дослідження питання соціального та спільного навчання як напрямку управління освітнім процесом і можливостей подальшого його використання в освітньому процесі закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної та післядипломної освіти.

Відзначено, що найважливішими життєвими навичками нині є активне навчання та навчальні стратегії, а також навичка лідерства і соціального впливу як однієї з навичок, необхідних кожному фахівцю, а не тільки керівникові-лідеру. Визначено зміст дефініцій «соціальне навчання» та «спільне навчання», а також визначено особливості кожного з них.

У контексті дослідження вказано на можливості використання в освітньому процесі таких видів організації навчально-пізнавальної діяльності, як коворкінг, нетворкінг, форсайт, краудсорсинг, бенчмаркінг, івент тощо. Наведено приклади практичних технік сингапурських навчальних структур.

Зроблено висновок про те, що спільне навчання – це освітній процес, реалізований на засадах педагогіки партнерства, а його ефективність і дієвість забезпечується через співпрацю між учнями, батьками, педагогами за рахунок різноманітних проєктів, неформальних зустрічей, бесід, навчальних гуртків тощо, а соціальне навчання – освітній процес із використанням різноманітних платформ та онлайн-інструментів.

Ключові слова: соціальне навчання; спільне навчання; заклад освіти; навички; учасники освітнього процесу; здобувачі освіти

S *Kurmysheva, Nina. Social and community learning as one of the directions of the educational process management.*

The directions of education development change in the conditions of VUCA world. It will allow educational institutions to be competitive and improve the quality of their educational services. One of these fields of educational process management is social and community learning.

The current article studies the issue of social and community learning as one of the fields of educational process management and the possibilities of its further use in the educational process of preschool, general secondary, out-of-school and postgraduate education.

The most important life skills today are actively studying and learning strategies, as well as the skill of leadership and social influence as one of the skills important for specialist, not just the leader. The content of the definitions of «social learning» and «community-learning» and their features is determined.

The possibilities of using in the educational process such types of educational and cognitive activity organization as coworking, networking, foresight, crowdsourcing, benchmarking, event, etc. are indicated in the context of the study. Examples of practical techniques of Singaporean educational structures are given.

It is concluded that community learning is an educational process implemented on the basis of partnership pedagogy, and its effectiveness and efficiency are ensured through cooperation between students, parents and teachers through various projects, informal meetings, conversations, study circles, etc. Social learning is implemented using various platforms and online tools.

Key words: social learning; community learning; educational institution; habits; educational process participants; students

Курмишева Ніна Іванівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри менеджменту освіти, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського, Україна

Kurmysheva Nina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Education Management, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

E-mail: nikurmysheva@gmail.com

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Нині в освіті України відбуваються докорінні зміни. Реформування галузі в напрямі розбудови Нової української школи, навчання в умовах пандемії, термінове освоєння і використання нових ІТ-ресурсів та інструментів не тільки дітьми, але й педагогами, і батьками здобувачів освіти. Включен-

ня останніх у безпосередній освітній процес приводять до суттєвих освітніх трансформацій. Поширюються нові освітні тренди, що відображають нові акценти в освітній діяльності.

Ключовим ресурсом освітнього соціуму є учасники освітнього процесу, які здатні ефективно і продуктивно використовувати освітні інновації для особистого розвит-

ку, розвитку команди (класу, родини, шкільної спільноти), закладу освіти, громади, а отже, – всього українського суспільства.

В умовах швидкісного поширення цифрових технологій змінюються й напрями розвитку освіти, врахування яких дозволить закладам освіти вносити корективи у свою діяльність [12]. Одним із таких напрямів управління освітнього процесу, на думку автора статті, є соціальне та спільне навчання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз фахової наукової літератури показав, що питання освітніх трендів не набуло широкого обговорення. Все ж воно стало предметом вивчення О. Андрущенко, Н. Морзе, О. Скубашевської та ін.

Л. Гриневич, О. Кононенко, В. Кремень та ін. досліджували тенденції розвитку державної освітньої політики в Україні; К. Балабанов, Т. Десятов, С. Коваленко, Т. Кристопчук, О. Локшина, О. Огієнко, А. Сбруєва, Т. Хоменко – відносно країн Європейського Союзу.

Л. Гурінчук, Г. Пономарьова, В. Сокаль вивчали управлінські освітні процеси у закладах вищої освіти. Управління освітніми процесами у контексті державного управління стали предметом досліджень М. Гладкого, А. Романа. Управлінню якості освітніх процесів присвятили свої праці С. Андрейко, Н. Білик, Н. Нікітіна, Д. Рибальченко, Л. Тупичак та ін.

Н. Софій, Л. Сибір, Hattie&Donoghue досліджували організаційний менеджмент спільного навчання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Однак питання соціального та спільного навчання як одного із напрямів управління освітнім процесом залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є дослідження питання соціального та спільного навчання як одного із напрямів управління освітнім процесом і можливостей подальшого його використання в освітньому процесі закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної та післядипломної освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиток українського суспільства на гуманістичних і демократичних засадах, коли людина вважається найвищою соціальною цінністю, вимагає врахування психолого-педагогічних аспектів у всіх галузях, і першочергово – в освіті.

Світовий економічний форум в Давосі (2020) визначив ТОП-10 м'яких навичок, які будуть необхідні представникам абсолютно усіх професій у світі до 2025 року:

- аналітичне мислення та інноваційність;
- активне навчання та навчальні стратегії;
- комплексне вирішення проблем;
- критичне мислення та аналіз;
- креативність, оригінальність та ініціативність;
- лідерство і соціальний вплив;
- використання, моніторинг і контроль технологій;
- проєктування технологій та програмування;

– стійкість, стресостійкість та гнучкість;
– аргументованість, вирішення проблем та генерування ідей [9].

Порівняймо їх із тими, що вважалися необхідними Людіні-2020:

- комплексне багаторівневе рішення проблем;
- критичне мислення;
- креативність;
- уміння керувати людьми;
- взаємодія з людьми;
- емоційний інтелект;
- формування власної думки та прийняття рішень;
- орієнтованість на клієнта/споживача;
- уміння вести переговори;
- когнітивна гнучкість (здатність розуму швидко перемикається з однієї думки на іншу, а також обмірковувати кілька речей одночасно) [2].

Аналіз наведених вище переліків навичок фахівця-2020 і фахівця-2025 показав стабільність позиції комплексного вирішення проблем. Натомість певним якостям особистості додано нових акцентів: «критичне мислення» розширене «аналізом», «креативність» – «оригінальністю та ініціативністю». У списку з'явилися нові позиції, на яких наголошують роботодавці: «використання, моніторинг і контроль технологій», «проєктування технологій та програмування» як однаково важливих у будь-якій професії.

Та найважливішою навичкою до 2025 року стає «активне навчання та навчальні стратегії», завдяки яким будь-який фахівець стає успішним «профі», гнучким до змін і нових викликів часу.

Хоча питання лідерства і соціального впливу не є новим у менеджменті організацій і менеджменті освіти, однак воно вперше розглядається як одна з навичок, необхідних кожному фахівцю (а не тільки керівникові-лідерові).

Звичайно, hard skills не втрачають своєї важливості. Поза сумнівом, вони – у пріоритеті результатів якості освіти. Але будь-який заклад освіти (дитсадок, школа, інститут, університет чи академія) є важливим соціальним інститутом, що не може «ховатися у мушлі», створюючи свій окремий штучний світ, що дає лише знання і не готує здобувача освіти до життя у VUCA-світі: світі нестабільному, невизначеному, складному і неоднозначному.

Сучасна теорія і практика педагогічного менеджменту набуває особливого значення. Системний аналіз психолого-педагогічного змісту та структури менеджменту освіти потребує досліджень, які вказали б місце освітніх трендів та їхніх функцій у загальній системі та процесах управління освітнім процесом та закладом освіти.

Особливо гостро постає це питання у Новій українській школі, що працює за принципами автономії, нового змісту освіти, виховання на цінностях, дитиноцентризму, вмотивованості вчителя, педагогіки партнерства тощо [8].

У цьому контексті надзвичайно важливим видається питання організації та реалізації соціального та спільного навчання, яке можна вважати трендом в освіті світу.

Школа у широкому розумінні вимагає від здобувачів освіти, педагогічних працівників, батьків здобувачів освіти когнітивної гнучкості [6], що досягається шляхом активного навчання та використання навчальних стратегій. Реалізувати таке навчання можна через упровадження основних засад соціального та спільного навчання.

Поняття спільного навчання у педагогічній науці тлумачиться по-різному:

– як організація навчання, коли спеціалісти (наприклад, учитель та асистент учителя) разом організують і реалізують освітній процес у єдиному фізичному просторі (класі), у різноманітній за складом груп учнів/дітей, серед яких є діти з особливими освітніми потребами (Н. Софій [4], Л. Сибір[9]);

– як підхід, за якого групи учнів, об'єднані спільною пізнавальною діяльністю, щоб вирішити проблему, мають завершити окремі завдання та/або створити спільний єдиний продукт чи проєкт (Hattie&Donoghue) [14].

Та з якої позиції б не розглядали спільне навчання, незаперечним залишається те, що всім учасникам освітнього процесу спільно й окремо кожному необхідно володіти навичками роботи з іншими людьми, роботи в команді. І якщо у дорослих ця навичка може бути у певній мірі сформованою, то по відношенню до дітей вона є просто життєво необхідною. Ця навичка формується у школі, адже потрібна під час навчання, і розвивається впродовж усього життя як важлива для реалізації професійної діяльності особистості.

Соціальне навчання найчастіше розглядається:

– *система* набуття знань, навичок і вмінь соціальної взаємодії в процесі соціалізації особистості, що включає:

а) *певний набір соціальних інститутів* (освітні установи, школи, коледжі, центри підготовки та перепідготовки фахівців; учителів, соціальних педагогів, психологів, аніматорів, наставників, методистів, тьюторів, модераторів, навігаторів, працівників засобів масової інформації; працівників соціальної реклами та ін.);

б) *певний набір освітніх концепцій, підходів, освітніх програм, навчальних планів і робочих програм навчання конкретних навчальних дисциплін, методичних посібників тощо;*

в) *певні структури управління процесом навчання* (керований процес соціального навчання);

– як процес передавання/засвоєння соціального досвіду;

– як діяльність: навчальна діяльність, навчальна робота, інформаційна робота, наукова робота [11].

Соціальне навчання також має певні особливості, оскільки його метою та результатом є опанування знаннями, вміннями та навичками розвитку соціальності – здібності людини взаємодіяти із соціальним світом. Процес соціального навчання спирається, передусім, на організацію спіл-

кування між учасниками соціально-педагогічного процесу та включає в себе різні сторони (обмін інформацією, вплив, взаємодію, співпрацю) та форми (творчі та практичні заняття, лекції, тренінги, ігри, різні заходи) [5].

Особливого значення в соціальному навчанні відводиться організації взаємодії особистості із середовищем, координації процесу виховання як такому, що орієнтований на розвиток цінностей особистості. Відбувається таке виховання через діяльність, взаємодію, співпрацю в рамках окремої соціальної групи, родини, сім'ї, школи, громади, українського суспільства в цілому.

Наприклад, таке соціальне навчання відбувається у регіональних і зональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників післядипломної освіти, де реалізується інноваційний підхід до навчання дорослих через координацію цих педагогічних спільнот [3].

Соціальне навчання ґрунтується на тому, що кожна особистість – індивідуальна і неповторна, із набором своїх психологічних, біологічних, соціально набутих особливостей. Кожна людина на одні й ті ж подразники реагує по-різному, а отже, нав'язувати їй готові соціальні норми неприпустимо. Натомість доречно використовувати інші прийоми впливу, орієнтовані на усвідомлення необхідності засвоєння тих чи інших соціальних норм.

У контексті розгляду соціального та спільного навчання активно можуть використовуватися такі види організації навчально-пізнавальної діяльності:

– *коворкінг* – така модель організації діяльності людей, що об'єднує осіб із різним типом зайнятості в єдиному робочому просторі. Йому характерна гнучка організація робочого простору, прагнення до формування спільноти учасників та внутрішньої культури. Самі учасники залишаються незалежними і вільними, мають можливість спілкуватися, обмінюватися ідеями та допомагати один одному, на відміну від роботи вдома. Найпопулярнішим прикладом коворкінгу у шкільній практиці є «Батьківські посиденьки»; широко проводяться коворкінги в освіті дорослих;

– *нетворкінг* – така модель організації діяльності людей, соціальна і професійна діяльність яких спрямована на те, щоб за допомогою кола друзів і знайомих максимально швидко і ефективно вирішувати складні життєві завдання, важливі освітні питання тощо. Основна ідея нетворкінгу заключається в тому, щоб вибудувати довірчі тривалі стосунки з людьми, готовими до співпраці, співучасті, взаємодопомоги. Нетворкінг є складником управлінської діяльності керівника закладу освіти, хоча часто цей термін не вживається;

– *форсайт* – технологія, що використовується для обговорення передбачуваних змін у майбутньому, шляхом консолідації зусиль усіх учасників процесу передбачення змін в обраному сегменті, виділення явищ і процесів, які в майбутньому стануть домінуючими; *освітній форсайт* – визначення можливого майбутнього, створення його ба-

жаного образу та визначення стратегій його досягнення в галузі освіти;

– *краудсорсинг* – така модель організації діяльності людей, що передбачає передавання певних виробничих функцій невизначеному колу осіб (без укладання трудово-го договору). Найяскравіший приклад – Дні батьківського чи учнівського/студентського самоврядування у закладі освіти;

– *бенчмаркінг* – безупинний систематичний пошук і впровадження найкращих практик, що сприяють розвитку закладу освіти. Дієвий інструмент для визначення рівня якості діяльності школи порівняно з іншими, подібними за розмірами та/або специфікою діяльності, географічного розташування тощо. Прикладом реалізації бенчмаркінгу у закладі освіти може бути серія освітніх експедицій по кращих закладах свого регіону, держави, світу;

– *івент* – це рекламний захід, спрямований на просування бренду у внутрішньому або зовнішньому освітньому середовищі; яскравий, святковий, розважальний освітній захід;

– *челендж* – жанр, поширений у соціальних мережах. У відеоролику (-ах) учасник (блогер) виконує певне завдання на відеокамеру, розміщує відео в мережі і пропонує повторити його своєму знайомому або необмеженому колу користувачів, «кидає виклик» іншим. Учителями/викладачами, учнями/студентами проводяться челенджі, спрямовані на розвиток пізнавальних інтересів здобувачів освіти з тієї чи іншої теми, проблеми, навчального предмету чи дисципліни;

– *синергія* – це ефект, який полягає в тому, що при взаємодії двох або більше факторів їхня дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їхньої суми. Наприклад, знання і зусилля кількох людей організуються таким чином, що вони взаємно посилюються: «ціле більше суми окремих частин» ($2 + 2 < 4$); ціле більше, аніж проста сума своїх частин (Арістотель) [1].

Цікавими є практичні техніки сингапурських навчальних структур – унікальної системи шкіл Сингапуру, учні якої системно демонструють надзвичайно високі показники якості освіти, одні з найвищих у світі. Основний принцип – робота дітей у четвірках (спільне навчання, діяльність команди, у рамках якої змінюються методи діяльності, способи взаємодії, напрями пізнавальної діяльності). Як приклад, наведемо нижче найпоширеніші сингапурські навчальні структури.

Джоттос («запишіть думки»). Не дотримуючись черги, учні беруть заготовлені на столі аркуші і записують на них відповідь із заданої теми, промовляючи її вголос, щоб відповіді інших учасників не дублювались. Кожен учасник заповнює чотири аркуші.

Зум ін («збільшувати») використовується для розвитку пізнавального інтересу до конкретної теми через детальний її розгляд і аналіз матеріалу.

Музична руханка *Мікс-фріз-груп*. Учасники освітнього процесу рухаються, поки звучить музика, потім утворюють групи по кількості учасників, що дорівнюється відповіді на задане після закінчення музики запитання.

Для роботи в парах використовуються наступні навчальні структури.

Релліробін. Робота в парі, де учні по черзі обмінюються відповідями з особистого списку.

Реллітейбл. Робота в парі, де учні по черзі записують відповіді на спільному аркуші.

Тайм-пеа-шеа. Робота в парі, де учні по черзі діляться розгорнутими відповідями протягом окресленого таймінгу.

Мікс-пеа-шеа. Учасники переміщуються по класу, поки звучить музика, потім утворюють пару і обговорюють запропоновану тему, використовуючи навчальну структуру «релліробін» або «таймд-пеа-шеа» [10].

Висновки з даного дослідження. Отже, досить поширеною є точка зору, що освіта – це партнерство дитини, родини та закладу освіти. Такий собі трикутник. Насправді кутів набагато більше. Окрім перелічених, це і співпраця на основі горизонтальних зв'язків усередині одного й того ж «кута», і додавання інших «кутів», тобто перетворення «трикутника» у «многокутник», де «кутами» виступають ще й відділи освіти, центри професійного розвитку, інститути післядипломної педагогічної освіти [7]; організації, що територіально знаходяться поряд із закладом освіти; громадські організації, бізнесові структури тощо.

Навіть із точки зору «трикутника» спільне навчання – це освітній процес, реалізований на засадах педагогіки партнерства, а його ефективність і дієвість забезпечується через співпрацю між учнями, батьками, вчителями за рахунок різноманітних проєктів, неформальних зустрічей, бесід, навчальних гуртків тощо. Соціальне навчання – із використанням різноманітних платформ і завдяки онлайн-інструментам.

Перспективи подальших розвідок. Організаційний розвиток закладу освіти в умовах складної епідеміологічної ситуації, можливості впливу на зміну організації освітнього процесу потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. 10 ключових навичок до 2020-го. URL: https://www.eduget.com/news/10_klyuchovix_navichok_do_2020-go-907
3. Зелюк В. В., Білик Н. І. Інноваційний підхід до навчання дорослих у післядипломній педагогічній освіті. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2018. № 6 (183). С. 19–23. ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2344-5347>. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/148178/149371>
4. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти: керівництво для тренерів : навч.-метод. посіб. / Н. Софій, Ю. Найда, В. Маланчій та ін. Київ, 2018. 174 с.
5. Караман О. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи як категорії соціальної педагогіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 21. С. 69–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_25
6. Курмишева Н. Організація навчання впродовж життя як необхідна умова розвитку когнітивної гнучкості педагога. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2019. № 5 (188). С. 35–38. ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-4944-5735>. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/178906>.

7. Курмишева Н. І. Партнерство ОІППО та опорних закладів освіти області: реалії та перспективи. *Мене́джмент розвитку сучасного закладу освіти в умовах інформаційного освітнього простору* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. / за заг. ред. С. В. Королюк. Полтава : ПОІППО, 2020. С. 193–202. URL: <http://poippo.pl.ua/nml/elektronni-vydannia-poippo>
8. Освіта Полтавщини на шляху впровадження Нової української школи: підсумки 2017/2018 н. р. та основні завдання на 2018/2019 н. р. : електрон. зб. інф.-метод. матеріалів / упоряд. : В. В. Зелюк, Н. В. Корягіна, Н. І. Білик. Полтава : ПОІППО ім. М. В. Остроградського, 2018. 68 с. URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/zbirka.pdf
9. Сибір Л. Особливості психологічних станів дітей, які навчаються в умовах інклюзії. URL: <http://maup.com.ua/assets/files/psihologz>.
10. Сінгапурські навчальні структури. URL: [https://bogovyatska.com/2020/09/23/10-освітніх-трендів-і-технологій-у-2020-2021-н-р/..](https://bogovyatska.com/2020/09/23/10-освітніх-трендів-і-технологій-у-2020-2021-н-р/)
11. Соціальна педагогіка. URL: https://stud.com.ua/28586/pedagogika/zagalna_harakteristika_sotsialnogo_navchannya_obyekt_predmet_sotsialnogo_navchannya.
12. Струтинська О. В., Умрик М. А. Сучасні освітні тренди в умовах розвитку цифрового суспільства. *Інноваційна педагогіка. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті*. 2020. Вип. 26. С. 201–207.
13. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. URL: https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them?utm_source=facebook&utm_medium=social_scheduler&utm_term=Education%20and%20Skills&utm_content
14. What Are the Best Strategies for Surface to Deep Learning? *Edukation Week*. URL: <https://www.edweek.org/education/opinion-what-are-the-best-strategies-for-surface-to-deep-learning/2016/08>

References

1. *VikipediYA. Vil'na entsyklopediya [Wikipedia. Free encyclopedia]*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
2. 10 klyuchovykh navychok do 2020-ho [10 key skills by 2020]. Retrieved from https://www.edugot.com/news/10_klyuchovix_navichok_do_2020-go-907 [in Ukrainian].
3. Zelyuk, V., & Bilyk, N. (2018). Innovatsiynyy pidkhyd do navchannya doroslykh u pislyadyplomnyi pedahohichnyi osviti [Innovative approach to adult learning in postgraduate pedagogical education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of the modern teacher]*, 6 (183), 19-23. ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2344-5347>. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/148178/149371> [in Ukrainian].
4. Sofiy, N., Nayda, Y. U., & Malanchiy, V. et at. (Comps.). (2018). *Inklyuzyvne navchannya v zakladakh zahalnoyi serednoyi osvity: kerivnytstvo dlya treneriv [Inclusive education in general secondary education: a guide for trainers]: navchalno-metodychnyy posibnyk*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Karaman, O. (2011). Sutnist i zmist sotsialno-pedahohichnoyi roboty yak katehoriyi sotsialnoyi pedahohiky [The essence and content of socio-pedagogical work as a category of social pedagogy]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University]*, 21, 69-72. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_25 [in Ukrainian].
6. Kurmysheva, N. (2019). Orhanizatsiya navchannya vprodovzh zhyttya yak neobkhidna umova rozvytku kohnityvnoyi hnuchkosti pedahoha [Organization of lifelong learning as a necessary condition for the development of cognitive flexibility of the teacher]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The Image of the Modern Educator]*, 5 (188), 35-38 [in Ukrainian].
7. Kurmysheva, N. (2020). Partnerstvo OIPPO ta opornykh zakladiv osvity oblasti: realiyi ta perspektyvy [Partnership of OIPPO and basic educational institutions of the region: realities and prospects]. In S. V. Korolyuk (Ed.), *Menedzhment rozvytku suchasnoho zakladu osvity v umovakh informatsiynoho osvithnoho prostoru [Management of development of a modern educational institution in the conditions of information educational space]* (p. 193-202). Poltava [in Ukrainian].
8. Zelyuk, V. V., Koryahina, N. V., & Bilyk, N. I. (Comps.). (2018). *Osvita Poltavshchyny na shlyakhu vprovadzheniya Novoyi ukraiyinskoyi shkoly: pidsumky 2017/2018 n. r. ta osnovni zavdannya na 2018/2019 n. r. [Education of Poltava region on the way of introduction of the New Ukrainian school: results of 2017/2018 and the main tasks for 2018/2019 p.]*: elektron. zb. inf.-metod. Poltava: POIPPO im. M. V. Ostrohradskoho. Retrieved from http://poippo.pl.ua/images/FILES/pidrozdily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/zbirka.pdf [in Ukrainian].
9. Sybir, L. *Osoblyvosti psykholohichnykh staniv ditey, yaki navchayutsya v umovakh inklyuziy [Features of psychological states of children studying in the condition of inclusion]*. Retrieved from <http://maup.com.ua/assets/files/psihologz> [in Ukrainian].
10. *Synhapurski navchalni struktury [Singapore educational structures]*. (2020). Retrieved from <https://bogovyatska.com/2020/09/23/10-освітніх-трендів-і-технологій-у-2020-2021-н-р/> [in Ukrainian]
11. *Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]*. (2018). Retrieved from https://stud.com.ua/28586/pedagogika/zagalna_harakteristika_sotsialnogo_navchannya_obyekt_predmet_sotsialnogo_navchannya [in Ukrainian].
12. Strutyńska, O. V., & Umryk, M. A. (2020). Suchasni osvitni trendy v umovakh rozvytku tsyvrovoho suspilstva [Modern educational trends in the development of digital society]. *Innovatsiynna pedahohika. Informatsiynno-komunikatsiyni tekhnolohiyi v osviti [Innovative pedagogy. Information and communication technologies in education]*, 26, 201-207 [in Ukrainian].
13. *These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them*. Retrieved from https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them?utm_source=facebook&utm_medium=social_scheduler&utm_term=Education%20and%20Skills&utm_content.
14. What Are the Best Strategies for Surface to Deep Learning? *Education Week*. Retrieved from <https://www.edweek.org/education/opinion-what-are-the-best-strategies-for-surface-to-deep-learning/2016/08>

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 12.05.2021